

Lægekunst og eksistentielle spørgsmål

Lægen er ofte til stede i situationer, hvor individet er truet, og hvor eksistentielle spørgsmål derfor melder sig. Hvad er meningen med det hele. Vi lever i en tid, hvor den kristne kulturarv er svækket, og sådanne overvejelser er blevet et ensomt foretagende. Når individet er truet, har det en tilbøjelighed til at identificere sig med den, der truer og med en autoritet. Lægen er en trussel og en autoritet. Lægen må forholde sig til patienten som menneske, ellers kan der ikke udøves lægekunst.

BIOGRAFI:

Forfatteren er cand.psych. og lærer ved Krogerup Højskole.

FORFATTERS ADRESSE:

Krogerup Højskole, 3050 Humlebæk.

Mennesker har altid stillet spørgsmål om, hvad livet egentlig er – spørgsmålet om en mening med det hele. De tidligste udtryk for menneskelig kultur er af eksistential og religiøs karakter. Man må formode, at mennesker lige siden den reflekterende bevidstheds fremkomst har forholdt sig til livets totalitet. Man har f.eks. fundet rester af blomster ved grave fra neanderthal-mennesket, og hulemalerierne taler deres utvetydelige kultiske sprog. De tidligste skriftlige udtryk vi kender, handler stort set kun om eksistens og religion. Eksempelvis de indiske vedaer, hvor de ældste dele menes at være fra ca. 4.000 år f. Kr. og det Gamle Testamente, hvor de ældste dele er fra ca. 2.000 år f. Kr. – formentlig bygget på myter, der er langt ældre. Også pyramidernes hieroglyffer fortæller med al tydelighed om en veludviklet gudeverden, hvor mennesket er sat i sammenhæng med en overordnet mening.

At give udtryk for eksistential og religiøs mening er med andre ord et af menneskeartens tidligste og mest almene, basale udtryksformer, hvad bl.a. *C. G. Jung* klart har pointeret. Som det vil fremgå af denne artikel, er disse spørgsmål på ingen måde mindre væsentlige i dag, selv om tidens ateistiske og agnostiske strømninger kan tolkes som udtryk for en vis (pseudo)-ligestyldighed.

De eksistentielle spørgsmål, som omhandler totaliteten, har været formuleret i utallige variationer, men har dog visse

grundtræk. Spørgsmålene er ganske almindeligt optrædende hos selv helt små børn, og man må formode, at stort set alle mennesker på et eller andet tidspunkt har stillet dem til sig selv. Eksempler på sådanne grundlæggende, eksistentielle spørgsmål kan være:

- Hvem er jeg?
- Hvor kommer jeg fra?
- Hvor går jeg hen?
- Hvad laver jeg her i livet?
- Hvad laver alle de andre her i livet?
- Hvad er døden?
- Hvorfor lever jeg?
- Hvad er egentlig meningen med det hele?

De eksistentielle spørgsmål bliver normalt accentueret, når vi er truede: alvorligt syge, tilskadekomne, lemlæstede, angste, har mistet fx en pårørende, skal miste fx en arm eller et ben, får alvorlige nyheder (diagnoser) eller ligger for døden. Alt sammen situationer, hvor lægen er en vigtig person.

Før i tiden ville en præst være den naturlige samtalepartner, når de eksistentielle kriser dukkede op, og spørgsmålene blev accentuerede. For visse personer vil præsten også stadig være det rigtige valg. Men vi lever i et sekulært samfund, hvor det falder mange svært at kontakte religiøse instanser, som man ellers ingen kontakt har med. Samfundet er sekulært i den forstand, at der ikke længere er nogen almindeligt aner-

kendt tolkning af verden (verdensbillede), der giver sprog og muliggør svar på eksistensens spørgsmål. Denne udvikling er forholdsvis ny og synes især forekommende lokalt i den vestlige, industrialiserede verdens store byer. Indtil for blot ca. 50 år siden havde den kristne bibel en grundlæggende kulturdannende indflydelse, den gav et mytologisk sprog og et tilbud om meningssammenhæng. Det bibelske univers af fortællinger om begyndelse, mellemtilstand og ende gav fælles sprog, betydningsunivers og en konsistens, som man som menigmand var i stand til at forholde sig til. Man kunne være kritisk, i opposition osv., men kunne sprogliggøre sig og formidle og diskutere med andre.

Denne religiøse/eksistentielle identiteterne i vores kultur synes mistet i postmodernismens tid. Det er der mange gode grunde til. Man har fx i folkeskolens religionsundervisning gennem mange år orienteret sig bredt mod andre religioner og filosofiske systemer. Den faktiske viden om den »kristne kulturarv« er ikke stor i det postmoderne samfund. Det kan man forholde sig både positivt og negativt til, men det må konstateres, at den udvikling har medført, at svarene på de eksistentielle spørgsmål i højere grad nu må søges individuelt – fordi det sproglige og billedlige univers, som spørgsmålene kan forarbejdes og udvikles i, ikke længere er fælles. Eksistentiel overvejelse må siges at være blevet et mere ensomt foretagende.

Lægen som idealmodel

Lægen bliver med sin profession af flere årsager betydningsfuld i det eksistentielle problemfelt: Læger er ofte *til stede* i de situationer, hvor individet er truet: Det er læger, der skal fortælle om malign sygdom og dårlig prognose, det er læger, der står som de ansvarlige ved de terminale forløb, det er læger, der modtager den akut syge patient. Lægen er simpelthen ved siden af personer, hvor de eksistentielle spørgsmål bliver accentueret.

Især to psykiske forsvarsreaktioner giver lægens person en ganske særlig betydning for patienterne i en truet situation. Den første drejer sig om »identifikation med aggressor« og handler om den lidt besynderlige reaktion, at mennesker der trues, ofte forsøger at identificere sig med den, der truer – i et ubevidst (og magisk) forsøg på at mildne truslen. Der er ingen tvivl om, at lægen undervejs i fx diagnosticeringsprocessen kan stå som en truende person for patienten. På de primære, symboliske tankeprocessers niveau (i psykoanalytisk forstand) er lægen den, der kan formidle »dødsdommen« eller give livet tilbage.

Symbolisk har lægen tilværelsens nøgle og dommermagten over liv og død. På dette niveau forsøger nogle personer at »formilde dommeren« ved at være identificerende og overforstående med lægen, hvilket i denne sammenhæng også betyder, at disse personer forsøger at overtage, forstå

og identificere sig med lægens verdensbillede; at se verden med lægens øjne.

Den anden psykiske forsvarsmekanisme er den projektive identifikation. Det er en tidligt udviklet og derfor meget generel reaktion, som alle mennesker benytter i større eller mindre omfang. Kort fortalt ligger forsvarsmekanismen bag det almindeligt kendte fænomen, at man søger beroligelse ved at søge selskab og identificere sig med personer, der ser ud til at kunne håndtere det, der er foruroligende for en selv. Har man fx klaret en eksamen dårligt, er det mest beroligende at være i selskab med dem, der også har klaret det dårligt, ikke med dem, der er gået ud med et trettental. Man identificerer sig med og »aber efter« de personer, man mener er i samme båd som en selv, og finder på den måde hjælp og modeller til sproglige formuleringer og følelsesmæssige attituder, der kan håndtere skuffelse og nederlagsfølelse i situationen. Man spørger med andre ord ubevidst: »Hvad stiller du op, når du står i en lignende svær situation som min?« og søger ubevidst efter et svar hos den anden. I mangel af personer, der har samme problem, projiceres det emotionelle spørgsmål gerne til en person, der har autoritet: En forældrefigur, en psykoterapeut eller i denne sammenhæng en læge.

På disse måder bliver lægen i truende situationer meget let en ideal rollemodel for den truede. Patienten prøver i forsøget på at hjælpe sig selv at aflæse, hvad lægens

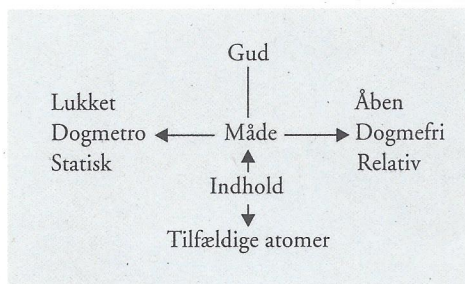

Fig. 1.

holdning er til det, der truer. Patienten prøver at danne en mening i situationen ved at aflæse lægens mening om situationen.

Det er den *personlige del* af lægen, patienten efterlyser i det aldeles ubevidste spil: Stillet over for denne sorg og lidelse, hvad mener du så egentlig er meningen med livet? Lægens attitude i situationen kan have afgørende betydning for patientens videre totalsituation: Selvbillede, autonomi, sorgforløb – og dermed stor betydning for kvaliteten og varigheden af det videre forløb.

De eksistentielle svar eller mangel på samme

At besvare de eksistentielle spørgsmål er for de fleste et livsprojekt. Det giver dog mening at opstille et mulighedsfelt, hvori svarene kan bevæge sig. Der er i hvert fald tale om to dimensioner: Indhold og måde.

Med *svarenes indhold* menes verdensbilledets grundfigur, altså hvorvidt synspunktet hedder »Gud er svaret på alt« eller »verden er et tilfældigt og meningsløst møde af atomer«, for nu at tage to yderpunkter. Der er her tale om spektret mellem en religiøs og en ateistisk overbevisning.

Svarenes måde er dimensionen omkring, hvor fast og sikkert svaret er. Spektret går her mellem på den ene side fundamentalisme af enhver slags og på den anden side et mere flydende, værdineutralt, relativistisk (postmoderne) livssyn.

I skematisk form ser svarene ud som vist i Fig. 1.

Man kan lidt forsimplet forestille sig nogle prototyper på verdensbilleder forskellige steder i modellen. I øverste venstre hjørne placerer fx en kristen fundamentalist sig. Han synes ikke i tvivl om en højere sammenhæng, han kender navnet på denne sammenhæng og har tydelige billeder af tilværelsens videreførelse efter døden og et regelsæt over, hvordan man skal opføre sig i forhold til andre mennesker og naturen. I nederste venstre hjørne placerer en naturvidenskabelig fundamentalist sig. Heller ikke han er i tvivl om verdens indretning; den er fundamentalt meningsløs, vi må selv finde en evt. mening i vores liv, set under evighedens synsvinkel er det hele stort set ligegyldigt. Livet vil i bund og grund kunne forklare sig ud fra materielle love. Et sådant verdensbillede er fundamentalistisk i det øjeblik, hvor det definerer sig selv som faktisk viden og ikke en tro.

Man hører ofte det synspunkt, at det må være dejligt for mennesker at besidde en stærk tro. Man forestiller sig, at den stærke tro eliminerer eksistentiel angst, så døden ikke længere behøver frygtes. Dette synes at være en alt for simpel fremstilling. Den kristne fundamentalist frygter jo dommedag: Vil synderne alligevel have været for mange? Den naturvidenskabelige fundamentalist må konfrontere sig selv med sit

eget subjekts latterlighed og meningsløshed. Fundamental meningsløshed er angstskabende i alle livets sammenhænge.¹

På den højre side i skemaet er det lidt sværere at finde typiske eksempler, idet værdirelativismen giver et noget mere bevægeligt billede. Men man kan i øverste højre hjørne forestille sig en nyomvendt tilhænger af en new age-bevægelse, opslugt af læren om auraer og reinkarnation, og med dagsplanen besat af tider til ritualer og åndelige øvelser – alt sammen under mottoet, at hver enkelt må finde sin egen vej til sandheden (underforstået: jeg har fundet min). Nederst til højre i skemaet kan man finde den holdning, der som regel kaldes agnosticisme: »Der er ingen svar på livets store spørgsmål, jeg kender dem i hvert fald ikke«. Eller: »Det er da godt for andre, at de har noget at tro på, men jeg tvivler på, at der er noget«. Også på højresiden er der rigeligt plads til eksistentiel angst, her mere i form af, at svarene jo netop altid er relative; det er jo netop tros-spørgsmål, som man ikke kan føle sig sikker på.²

Det centrale ved hele skemaet er, at ligegyldig hvilken holdning man anlægger, vil det være et spørgsmål om tro. Tro er grundlæggende i ethvert verdensbillede.

1) Egentlig religionspsykologi beskæftiger sig med disse emner. En meget spændende redegørelse findes i William James: *Religiøse erfaringer*.

2) En sådan holdning indgår i fx Michael Rothstein: »Gud er blå«.

»Så længe der har eksisteret mennesker, overalt hvor der har været liv, har der også været den tro, der gjorde det muligt at leve. Tro er livsfølelsen, den følelse, som gør, at mennesket ikke ødelægger sig selv, men bliver ved med at leve. Den er den kraft, vi lever ved.

Hvis mennesket ikke troede, at der var noget at leve for, ville det overhovedet ikke leve«.

(Tolstoj, her taget fra *William James*, 1963)

Hvordan forholde sig?

Nogle vil utvivlsomt mene, at hele dette emneområde ikke har noget med lægegering og hospitaler at gøre. Man kan argumentere for, at sådanne spørgsmål må varetages af præster, og lægens opgave er ikke at være præst. Det er ganske rigtigt, men samtidig forkert at hævde, at spørgsmålene ikke indgår i lægekunsten. At benægte de eksistentielle spørgsmål er også en måde at forholde sig til dem på – og det mærkes og tydes af patienterne. En stor del af den nutidige kritik af lægestanden og hospitalsophold handler om, at lægerne ikke forholder sig »menneskeligt« til patienterne, hvilket i denne sammenhæng vil sige, at de benægter patienternes eksistentielle situation. (Se fx *Kemp*, 1997).

Man kan ikke definere, hvad god lægekunst er, idet den altid vil være situationsafhængig og handle om den musikali-tet, lægen indgår i forholdet til patienterne med. Det vil være afhængigt af evnen til

indlevelse, empati og integritet. Men sådanne bløde og personlige værdier hos lægen afhænger jo bl.a. af kendskabet til det eksistentielle, psykologiske og sociale felt, som samtalen mellem læge og patient befinder sig i.

Humlen er, at nogle af disse felter er svære at have med at gøre. Den engelske psykoanalytiker *Bion* har beskrevet evnen til at være psykisk til stede i svære situationer med begrebet *containing*. Begrebet er udviklet i forbindelse med egentlig psyko-terapeutisk behandling, men beskriver også en attitude, der kan være anvendelig i det her beskrevne eksistentielle område. Det drejer sig om at være bevidst om problemfeltet og stille det fornødne *psykiske rum* til rådighed for patienten. Det er ikke et spørgsmål om tid, men om nærvær. Først og fremmest handler det om at *turde og at kunne* være til stede i situationer, der er svære, og hvor alverdens undskyldninger vil kunne anvendes til at forsvinde psykisk eller fysisk ud af lokalet.

Lægen er af profession humanist. Men hvis humanismen ikke er under konstant refleksion og udvikling, bliver det aldrig til lægekunst.

Antaget til publikation 8.6.1998.

LITTERATUR

- Zigmond D. Physician heal thyself: the paradox of the wounded healer. *The British Journal of Holistic Medicine*. 1984, I: 63-71.
- Grønkjær P. C.G. Jungs analytiske psykologi. Gyldendal, 1994.
- James W. Religiøse erfaringer. Jespersens og Pios Forlag, 1963.
- Rothstein M. Gud er blå. Gyldendal, 1993.
- Kemp P. Arrogancen der dræber. Politikens kronik 14.6.1997.
- Cohen et al: Existential well-being and quality of life. *Cancer*, 1996; 77: 576-86.
- Jacobsen B. Eksistens psykologi. Reitzel, 1998.
- Wulff D. Psychology of religion, Wiley 1997.